

Список використаних джерел:

1. Азаров Д. С. Розуміння суспільної небезпеки злочину (за результатами соціологічного експерименту). *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2019. Т. 3. 2019. С. 3-18.
2. European Council conclusions on Ukraine, the membership applications of Ukraine, the Republic of Moldova and Georgia, Western Balkans and external relations, by The 23 June 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/23/european-council-conclusions-on-ukraine-the-membership-applications-of-ukraine-the-republic-of-moldova-and-georgia-western-balkans-and-external-relations-23-june-2022/>
3. Питання Комісії з питань правової реформи: Указ Президента України № 584/2019 від 07.08.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/584/2019#Text>
4. Сайт робочої групи з питань розвитку кримінального права. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/>

Музика А.А.

*професор, доктор юридичних наук,
провідний науковий співробітник*

Державного науково-дослідного інституту МВС України

Багіров С.Р.

доцент, кандидат юридичних наук

*доцент кафедри кримінального та кримінального процесуального права
Національного університету «Києво-Могилянська академія»*

ЧИ НЕОБХІДНА ЗАКОНОДАВЧА ДЕФІНІЦІЯ ПОНЯТТЯ ПРИЧИННОГО ЗВ'ЯЗКУ? НАУКОВО-ПОПУЛЯРНІ ЗАСТЕРЕЖЕННЯ

I. В актуальному на час підготовки цього дослідження проекті КК України (далі — Проект) міститься таке поняття причинного зв'язку:

«Стаття 2.2.6. Причиновий зв'язок

1. Причиновим є зв'язок між діянням та його наслідком, що передбачений цим Кодексом, якщо вчинене діяння закономірно призвело до настання цього наслідку, оскільки:

1) передувало в часі настанню цього наслідку та

2) було необхідною і достатньою умовою його настання» [1].

Як вбачається з аналізованого тексту, діяння суб'єкта буде вважатися причиною наслідку за сукупності таких умов: 1) закономірний характер настання наслідку; 2) діяння в часі передувало наслідку; 3) діяння було необхідною умовою настання наслідку; 4) діяння було достатньою умовою настання наслідку.

На підставі цього ми можемо дійти попереднього висновку, що зазначені критерії варто поділити на два види: 1) логічні критерії (передування в часі, необхідна умова, достатня умова) і 2) філософський критерій (закономірний характер співвідношення діяннн та наслідку).

Автори проекту спробували додатково визначити причину як *достатню* умову настання наслідку. Розглянемо це детальніше.

У науці вже тривалий час експериментують з поняттями і законами логіки для визначення причини. Поняття «необхідна і достатня умова» для настання наслідку — поширене у філософсько-методологічній літературі та працях з логіки. Зокрема, В. А. Мисливий підкреслює: «Адже, як видається, саме сукупність необхідності та достатності з огляду на математичну логіку (яку, до речі, автори проекту часто використовують) найбільш чітко відповідає виразу «тоді і тільки тоді» [2, с. 80]. Ознака «достатня умова» була використана одним із авторів цього дослідження у дисертації як атрибут, що дає змогу відокремити причинний зв'язок від зумовлюючого зв'язку [3, с. 15].

Сукупно взяті необхідна і достатня умови є важливими логічними показниками наявності причинного зв'язку і тут складно щось протиставити. Втім, глибинна проблема такого підходу полягає в тому, що в кримінальному праві під поняттям «причинний зв'язок» розуміють не суто причинність як різновид детермінації, а й інші види детермінаційних зв'язків, наявність яких визнається достатньою для кримінальної відповідальності. Цю думку свого часу добре виразив П. С. Дагель: «Під терміном «причинний зв'язок» ми розуміємо не лише спричинення у вузькому сенсі цього слова, тобто як дію активної речі, яка змушує змінюватися інші речі, а й зумовлюючий зв'язок, а також зв'язок, що полягає у незапобіганні шкоди або незабезпеченні іншого результату, оскільки у всіх зазначених випадках зв'язок між діянннм і результатом є достатнім для кримінальної відповідальності» [4, с. 28].

У докторській дисертації Г. В. Тімейка (1986 р.) захищено ідейно близьке до позиції П. С. Дагеля положення: «Визнання причинного зв'язку в кримінальному праві як єдиного об'єктивного зв'язку, що обґрунтовує відповідальність за наслідки, є глибоко помилковим. По-перше, цей погляд теоретично не обґрунтований, оскільки не враховує розмаїття соціально значущих зв'язків у сучасному людському суспільстві і все зводить до причинності, яка є лише маленькою часткою взаємодії у надскладному механізмі суспільного життя; по-друге, він є практично неприйнятним, позаяк законодавець уже давно надав юридичного значення не лише причинному зв'язку, а й деяким іншим видам об'єктивного зв'язку суспільно небезпечного діяннн із шкідливими наслідками, що настали» [5, с. 25].

Подібну ідею ще у 50-х рр. XX ст. висував німецький криміналіст Р. Маурах: кримінальне право цікавиться не тим, коли дія людини є причиною злочинного наслідку, а який характер повинен мати цей зв'язок для того, щоб із залученням інших елементів складу можна було обґрунтувати кримінальну відповідальність особи [6, с. 152]. А. А. Тер-Акопов, оцінюючи наукове поняття причинного зв'язку, привертав увагу до того, що це поняття має набути більш універсального, узагальненого формулювання, що враховує розмаїття причинних відносин, які визнаються кримінальним законом [7, с. 246].

Отже, важливо акцентувати на тому, що кримінальний закон передбачає відповідальність не лише за *безпосереднє заподіяння* наслідків поведінкою, яка була необхідною і достатньою умовою їх настання, а й за *опосередковане заподіяння*, тобто поведінку, яка разом з іншими необхідними умовами призвела до настання наслідку (статті 264, 287, 367 тощо КК України).

Водночас наголошуємо, що використання поняття «достатність» умови для настання наслідку, попри логічну правильність, з практичної точки зору містить кримінально-правовий ризик і здатне у певних ситуаціях призвести до необґрунтованого уникнення винуватим кримінальної відповідальності. Поведінка, яка разом з поведінкою інших осіб призводить до настання результату, будучи однією з необхідних умов наслідку, не може водночас визнаватися його достатньою умовою. Розуміння достатності тієї чи іншої необхідної для настання наслідку умови має спиратися на операцію мисленого ізолювання, коли ми розглядаємо поведінку особи і певний наслідок, які нас цікавлять, окремо від інших чинників. Щоб уточнити цей момент, у теорії кримінально-правової каузальності часто (а в законодавстві — зрідка) зазначають про поведінку особи «саму по собі», тобто у її конкретному самостійному прояві і взаємозв'язку з результатом. Наприклад, у ч. 2 § 33 Кримінального кодексу штату Мен передбачено: «2. У випадках, коли одночасна причинність утворює проблему, поведінка обвинуваченого також має бути *сама по собі достатньою, щоб викликати результат* (виділено нами. – А. М., С. Б.)» [8].

Для прикладу візьмемо таку поширену ситуацію під час вчинення небережних злочинів, коли порушення правил безпеки у певній сфері були допущені кількома суб'єктами. Зовнішній зв'язок порушень правил безпеки проявляється у їх об'єктивній взаємозалежності — кожне з порушень правил безпеки, допущених суб'єктом, є хоча і *необхідною*, але водночас *недостатньою* умовою для настання відповідного наслідку. Тут доцільно розглянути резонансну справу щодо З. і Д. (про ДТП на вул. Сумській, м. Харків). Порушення правил безпеки, допущені кожним з водіїв, були необхідними умовами настання наслідку. Проте кожне конкретне з цих порушень не може вважатися достатньою умовою, оскільки самі по собі в цій ситуації вони не були здатні спричинити наслідок. Якщо ми застосуємо метод гіпотетичного елімінування (уявного виключення) і подумки виключимо порушення правил (проїзд на заборонений сигнал світлофору) з боку водія Д., то якою могла б бути траєкторія руху автомобіля водія З., яка теж допустила порушення у вигляді перевищення швидкості руху і проїзду на заборонений сигнал світлофора? На нашу думку, прямолінійною, без виїзду на пішохідний тротуар, тобто порушення водія З. є недостатнім для утворення наслідку. Таку саму розумову операцію ми можемо здійснити стосовно діянь водія Д. і матимемо підставу стверджувати про недостатність порушення правил з його боку для настання злочинного результату.

Якщо поняття причинного зв'язку, що міститься у ст. 2.2.6 Проекту, набуде законної сили, то нескладно спрогнозувати правову позицію захисту у подібних справах: адвокати будуть переконувати суд, що порушення правил безпеки з боку їх підзахисного було хоча і необхідною, але недостатньою для настання наслідку, умовою. Як підсумок — це призведе до висновку про

відсутність причинного зв'язку між зазначеним порушенням і наслідком і до необґрунтованого уникнення кримінальної відповідальності обвинуваченими.

II. Маємо наголосити, що ми дослідили підходи законодавчих органів провідних держав до визначення поняття причинного зв'язку у законі. За нашими спостереженнями, правова традиція, наприклад, країн континентальної Європи вирізняється, зокрема, тим, що в законодавстві не передбачаються норми про причинний зв'язок. Виняток становлять Карний кодекс Італії (ст. ст. 40 і 41) і Кримінальний кодекс Республіки Албанія (ст. 13), але і в них не пропонується власне дефініція поняття причинного зв'язку. Серед республік, які входили до складу колишнього СРСР, такий виняток становить Грузія (у ст. 8 кримінального кодексу цієї держави передбачено навіть визначення аналізованого поняття).

Законодавці США, попри вплив Модельного карного кодексу, де у ст. 2.03 передбачено норми щодо причинного зв'язку, переважно відмовляються від врегулювання питання щодо причинності в законі (лише у третині штатів закон містить такі норми). Тут доречно послатися на американського дослідника Джорджа Флетчера, який обґрунтовано критикує, зокрема, зазначені положення цього кодексу [9, с. 4–6].

Наукові поняття насамперед потрібні для розвитку самої науки, оскільки ми мислимо за їх допомогою, прирощуємо знання. Водночас теоретичні знання, які ми отримуємо, потрібні для поліпшення практики. З прагматичної точки зору знання щодо причинності потрібні нам для встановлення причинного зв'язку, для об'єктивного обґрунтування кримінальної відповідальності особи. Проте законодавча дефініція поняття причинного зв'язку (особливо та, що міститься нині в Проекті) не розв'язує проблеми, а навпаки — сама здатна генерувати кримінально-правові ризики.

На нашу думку, законодавче визначення поняття причинного зв'язку фактично нездатне допомогти в конкретній ситуації його встановлення, а тому — це зайва витрата нормативного матеріалу. Представники наукової спільноти, володіючи знаннями щодо змісту кримінально-правових понять і категорій, не зобов'язані всі їх переносити у нормативну площину і створювати в кримінальному законодавстві те, що у континентальній правовій сім'ї одержало назву «*Begriffsjurisprudenz*» («юриспруденція понять») [10, с. 107–108]. У випадку з причинним зв'язком йдеться про надскладне поняття, що лежить на межі філософії, логіки і правознавства, тому унормування його, як зазначав А. Е. Жалінський, «потребує ретельного обмірковування» [11, с. 373].

Список використаних джерел:

1. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України станом на 14.07.2022 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/07/14/1-kontrolnyj-tекst-proektu-kk-14-07-2022.pdf> (дата звернення: 30.07.2022).
2. Мисливий В. А. Причинний зв'язок як кримінально-правова категорія в проєкті КК України. *Проект нового Кримінального кодексу України у вимірі верховенства права*: матеріали сателіт. заходу в рамках V Харків. міжнар. юрид. форуму, м. Харків, 21 верес. 2021 р. / редкол.: Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко, І. А. Вишнеvsька. Харків: Право, 2022. С. 78–80.

3. Багіров С. Р. Причинний зв'язок у злочинах, що вчиняються через неосторожність: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 20 с.
4. Дагель П. С. Причинная связь в преступлениях, совершаемых по неосторожности. *Вопросы борьбы с преступностью*. Вып. 34. Москва: Юрид. лит., 1981. С. 28–38.
5. Тимейко Г. В. Проблемы общего учения об объективной стороне преступления: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Москва: ВЮЗИ, 1986. 43 с.
6. Maurach R. *Deutsches Strafrecht. Allgemeiner Teil. Ein Lehrbuch*. Karlsruhe: C.F. Müller Verlag, 1954. 795 S.
7. Тер-Акопов А. А. Преступление и проблемы нефизической причинности в уголовном праве. Москва: Юркнига, 2003. 480 с.
8. Main Criminal Code. URL: <https://law.justia.com/codes/maine/2021/title-17-a/part-1/chapter-2/section-33/> (дата звернення: 01.06.2022).
9. Fletcher, George P. Dogmas of the Model Penal Code. *Buffalo Criminal Law Review*. 1998. Vol. 2:3. P. 3–24.
10. Мельник М. О. Школа правового реалізму та можливості використання її надбань у вітчизняній юриспруденції: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 235 с.
11. Жалинский А. Э. Уголовное право в ожидании перемен: теоретико-инструментальный анализ. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Проспект, 2009. 400 с.

Дудоров О.О.

*професор, доктор юридичних наук,
професор кафедри кримінально-правової
політики та кримінального права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Задоя К.П.

*доцент, кандидат юридичних наук,
професор кафедри кримінально-правової
політики та кримінального права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ВІДОБРАЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ТОРГІВЛІ ВПЛИВОМ У ПРОЄКТІ НОВОГО КК УКРАЇНИ

Ст. 369-2 чинного Кримінального кодексу України (далі — КК) «Зловживання впливом» залишається однією з найбільш контроверсійних складових антикорупційного законодавства у широкому розумінні цього поняття — навіть попри ухвалення 29 березня 2021 р. постанови Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду (далі — ОП ККС ВС), в якій сформульовано висновок щодо застосування цієї статті КК [1]. Згаданий